

Idar Kristiansen:

„Men det var først lenge etterpå, da vi gjenlevende var tilbake ved askehaugen i Nord-Troms og dro rustne spiker av tyske brakkeflak, at jeg skjønnte hvor hjemløse vi tross landsmenns hjelpsomhet var blitt. For vel kan du erstatte et hus med et annet hus. Men hjemmet som rommet din barndom kan aldri erstattes”.

Gjenreisinga — et hamskifte i Nord-Troms

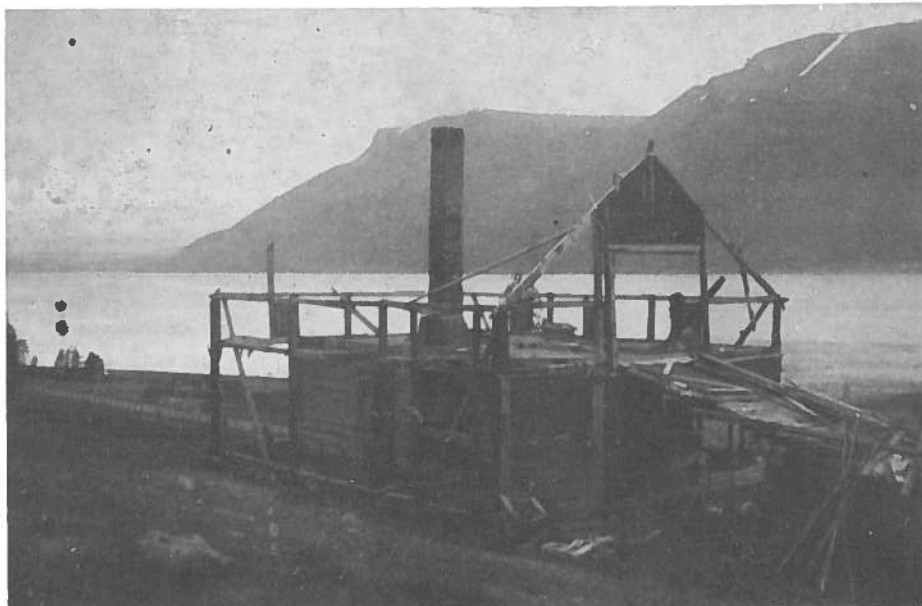
Av Anders Ole Hauglid

Innledning

Det er gått 40 år siden folket vendte tilbake til branntomtene i Nord-Troms for å gjenoppta den gjerning tyskerne drev dem vekk fra brannhøsten 1944.

Som flyktninger hadde folket måttet leve hos venner, slektninger eller hos ukjente lenger sør i landet. Mange av dem i Sør-Troms, i Lofoten og Vesterålen, men også mange helt ned på Hedemarken og i Østfold.

Da våren kom og maidagene i 1945 igjen bragte fred til landet, var lengten etter å komme heim sterk. Hvordan var det gått på heimplassen? Var alt brent? Ville en kunne finne igjen det som en hadde gravd ned? Spørsmålene var mange og iveren etter å vende nordover igjen stor. Men myndighetene sa: NEI! Først og fremst grunnet minefaren og den totale mangel på et organisert samfunn med forsyninger og kontroll av hva som kunne skje med folks liv, helse og velferd. Men også fordi myndighetene nå ville benytte anledningen til å «ordne på det som var skjeivt og skakt ved det gamle samfunnet.» Gjenreisninga måtte ikke bli ei gjenreisning av det som hadde vært, men noe nytt som hadde framtida for seg. Tankene om dette framtidssamfunnet hadde allerede fått sin første utforming i «London-administrasjonen» der Regjeringa hadde satt Forsynings- og gjenreisningsdepartementet igang med en «helhetsplan» for gjenreisninga etter krigen. Disse planene var langt fra ferdige, derfor måtte folk slå seg til tåls med å vente til det ble gitt klarsignal for tilbakeflytting. Bare voksne arbeidsføre menn skulle få vende tilbake for å ta vare på det som fantes av verdier. Langt fra alle var enige i dette. Overingeniør i Finnmark veivesen, Harald Hofseth, hadde tatt til motmæle mot disse planene allerede den 9. mai. Han hevdet at folket måtte få reise heim

Fjøsene på Borge, etter krigen, eier: Erna og Magda Letto, Elvevoll i Storfjord.

snarest. Om så måtte de ta «saken i egne hender fordi det var dem det gjaldt».

Situasjonen på forsommeren i 1945 var derfor at folket både i Nord-Troms og Finnmark lengtet heim, mens myndighetene sa at folket i alle fall burde vente til man hadde fått oversikt over situasjonen og fått ryddet opp i alle minefeltene.

Vi skal se nærmere på situasjonen i de seks Nord-Troms kommunene og følge med et par av de ekspedisjoner som ble sendt nordover for å finne ut om forholdene. Brødrene Leif og Rolf Bjørn befarte deler av Skjervøy og Kåfjord, mens Reidar Solli og Sig. Falck befarte hele Nord-Troms.

Storfjord

Kommisjonen kom til Storfjord den 11. mai - to dager etter at en tysk eksekusjonspeletong hadde avrettet 4 soldater som hadde forsøkt å ta seg over til Sverige. Bakgrunnen for denne hendelsen var at 6. bergdivisjon som lå her, ikke ville akseptere kapulasjonen, men slå seg gjennom sørover. 59 østerrikkere under ledelse av en korporal Bruckner gjorde da mytteri, drepte to av sine offiserer og

rømte opp Signaldalen. 48 kom seg i trygghet over til Sverige. 11 ble tatt og av disse ble 4 avrettet den 9. mai.

Kommisjonen ankom Lyngenfjord hotell sammen med gårdbruker og fisker Hans Heiskel. Hotellet var fullt belagt som kvarter for 6. bergdivisjon. Bare i Storfjord herred besto denne divisjonen av 9700 mann, mens det i Lyngen var 4000 mann. Disse siste troppene hørte til 270. Infanteridivisjon. Kommisjonen ble korrekt mottatt av divisjonsledelsen, men til tross for at de var utstyrt med «Ausweiss», ble det forsøkt lagt hindringer i veien for kommisjonen. Kommisjonens medlemmer var derfor bekymret over hva som ville skje dersom sivilbefolkningen kom tilbake før de militære var blitt fjernet. Med unntak av noen ledige hus på Skibotn markeds plass var praktisk talt hvert eneste hus i området Skibotn-Kvesmenes i bruk som kvarter for soldatene. I strøket Oteren — Lyngen var belegget mer ujevnt. Dessuten holdt de tyske/østerrikske soldatene til i brakkeleire ved Kvesmenes, i Kirdalen og Øvre Signaldal.

Alle minefelter i Storfjord var, i følge divisjonskommandanten på

Kvesmenes, inngjerdet og avmerket. Lenger nord i fylket var det dog mulig at gjerdene og merkingen var fjernet.

Kommisjonen befarte og beskrev så mange hus som det var mulig, eierens navn samt husets tilstand og grad av ødeleggelse. Under et eget avsnitt *Vandalisme* SKREV KOMMISJONEN:

«I Skibotn var kjøpmann Becks jernskrap dradd inn på lagret og sprengt i filler. På Kvesmenes var kjøpmann Isak Heiskels store jernskap helt forsvunnet. — På Skibotn var Johan Becks lysmotor smadret. Nedringing av hus kan være skjedd for å dekke et militært sett legetimt behov for materialer, men ofte ga partielle ødeleggelser av gode bygninger inntrykk av utelukkende å være skjedd for å skaffe brensel. — I det øyeblikk der ennå ligger 13.700 av tropper som har gjort slike ting, har man ingen visshet for at ødeleggelsene ikke fortsetter. Det nytter lite å ta en detaljert undersøkelse før troppene er internert.»

Det var Den tyske Wehrmachtsledelse i Norge som ga ordre til at de tyske styrker skulle interneres under egen vakt. Fristen for at dette skulle være gjennomført, ble satt til 23. mai.

Lyngen

Opplysningene i Lyngen var stort sett annen og tredjehånds opplysninger. Derfor ble ordfører og herredsagronom utstyrt med legitimasjon for å utføre en nærmere inspeksjon.

«Furuflaten så nokså bra ut da vi passerte i bil og sklettveir, men der er vel ikke grunn til å håpe at forholdene er bedre der enn på vestsiden av Storfjorden og Lyngfjorden.»

Kommisjonen hadde da vært på Lyngseidet og erfart at svært mange hus var beskadiget. Imidlertid var kjøpmann Giævers hus «bedre enn vi hadde turt håpe, men det var jo som alt annet noe forsarvet. Begge fjøsene var revet. Forretningsgården så bra ut utvendig.»

Lensmannsgården inne på Karnes var imidlertid et trist syn.

«Det gjorde ondt å se den gamle, vakre slektsgården igjen. Den hadde øiensynlig tjenestegjort som kasino for underoffiserer, og lensmanns-

gårdens forfatning gir bevis for at denne stands nivå har vært meget lavt. Havestakittet var nedbrutt og formentlig brukt til brensel. I hallen var veggene tilsvinet med militær «kunst» og hele huset så forsarvet som det kunde bli. Imellom to av stuene var en del av veggen saget ut for bararrangement.»

Videre innover bygda kunne kommisjonen og sjåfør Evensen konstatere at de fleste hus var skadet og delvis ødelagt og at mange hus, særlig uthus var revet:

«For Karnes-, Oksvik og Mellemjord-strøkene vedkommende uttaler chauffør Evensen som sin oppfatning at folk vel kan greie seg sommerdag ved gjensidig hjelpsomhet og imøtekommenhet selv om der mangler svært meget av ruter, og ovner er fjernet overalt. Men før vinteren kommer, må der skaffes ihvertfall endel materiale, glass og ovner.»

Under befaringen la man merke til at tyskerne hadde betydelige lagre av enkelte artikler som det kunne være av stor interesse å overta for sivilbefolkningen. Det gjaldt særlig for-briketter, høy og halm, samt hakker, spader og piggråd. Divisjonskommandoen på Lyngfjord Hotell var imidlertid lite villige til å opplyse om kvantaene, da dette var «forråd som stadig ble brukt.»

På grunnlag av sine undersøkelser kom kommisjonen til at det i Lyngen og Storfjord var så mye i behold av bebyggelsen at den største delen av

befolkningen kunne få vende tilbake. For avlingenes skyld var det dessuten viktig å få folk tilbake for å gjøre nødvendige opprydnings- og våronnearbeide før gresset kom så langt. Det ble foreslått at det skulle nedsettes en tre-manns-nemnd som skulle ta seg av tilbakeflyttingen i hvert herred. Folk måtte imidlertid være beredt på å bo tett og hjelpe hverandre med hus og fjøs den første tida. Kommisjonen antok at «befolkningen ville leve lykkeligere på sine hjemsteder enn under de vanskelige evakueringsforhold.»

Kåfjord

Kommisjonen var på befarung i tre dager i Kåfjord, og samtlige dager var det «storm», sne og sklett. Arbeidsforholdene var derfor vanskelige og nettene måtte gjøres knappest mulig.» Kommisjonen hadde i sannhet fått erfaring at det var kaldt når hus var uten vinduer og ovner.

«All gjenstående bebyggelse- på få undtagelser nær- i Kåfjord herred er fri for ovner og komfyrer.»

I Mandalen og på Samuelsberg var forøvrig alle hus brent, mens begge kaiene på Samuelsberg sto. Konstituert fylkesagronom Tysse som syklet oppover Mandalen, kunne konstatere at veien og alle broer var i orden, men at alle hus var brent eller revet. Oppe i dalen var det «levninger etter tre våningshus.»

Tysse tok seg også en sykkeltur oppover Kåfjorddalen og kunne

Mandalen i Kåfjorden slik Reidar Sollie fotograferte stedet i mai 1945. Snøen lå på marka. Ruinen til høyre viser branntomta etter fjøset til Peder E. Pedersen, Solbakken, bygd i 1939 av lafta tømmer og med plass for 3 kyr, 2 kalver og 15 sauer. Ruinene til venstre er etter fjøset til Hans N. Pedersen, Solbakken. Her hadde vært plass for 2 kyr, 2 kalver og 10 sauer.

konstatere at der var 12 bruk, men som alle andre, manglet de ovner og en del vindusruter. Nede i Birtavarre var mange hus sterkt ødelagt av hærverk, så også Richard Bjørns forretning og hus. I Rolf Bjørns våningshus hadde de tyske soldatene slått opp en plakat i sort og rødt:

«So lange noch ein FEIND
«uns in Germanien trotzt,
«Sei HASS mein Amt
«und meine Tugend RACHE!
(Herausgebyr: 6-Geb.Div./N.S.)

Veggkalenderen viste 8. mai, den dagen hadde troppene forlatt Birtavarre.

Underveis til Olderdalen ble samtlige hus befart. Bare omtrent en tredjedel av bebyggelsen ved evakueringen sto tilbake. Ikke ett hus var uten en eller annen form for skade. Situasjonen i Olderdalen var på samme måte:

«Tina Olderdal: Taket og de 4 ytre vegger står. Men huset er skrellet for vinduskarmer, dører, innvendige vegger, gulv og loft o.s.v. Huset kan ikke benyttes.

Olav Olderdal: Butikkbygning og våningshus helt borte.

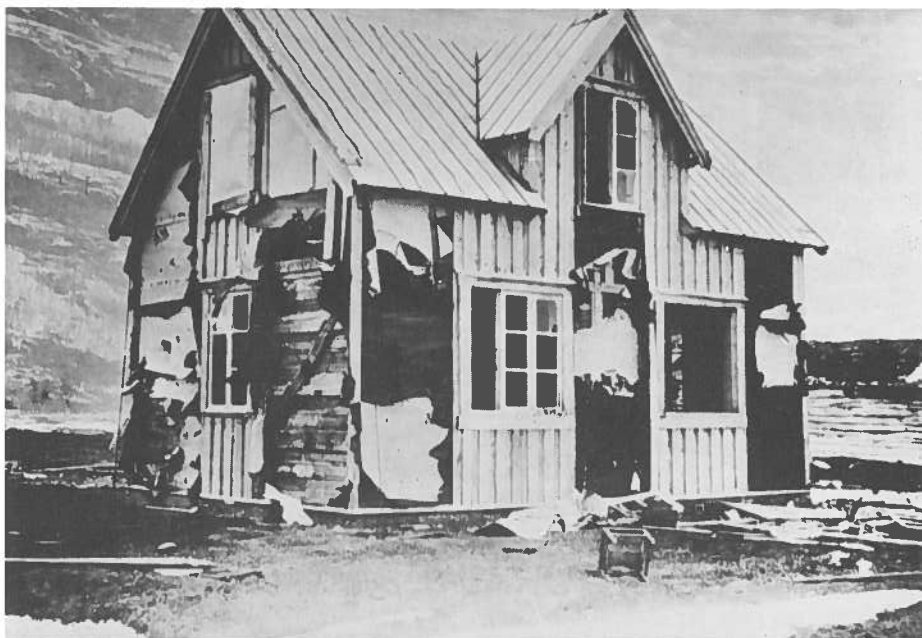
Peder Henriksen, Soleng: Bare de 4 ytre vegger står. Forøvrig er huset skrellet for alt på samme måte som hos Tina Olderdal.»

Forøvrig var fergekaia i orden og Statens turiststasjon kunne nyttes selvom den var ramponert.

Over radioen hadde kommisjonen oppfattet at Fylkesmannen hadde anropt dem i «19-sendingen», men på grunn av dårlige lytterforhold klarte de ikke å oppfatte meldingen. I «13-sendingen» dagen etter oppfattet de imidlertid at det gjaldt en advarsel om ikke å gå i land på Spåkenes på grunn av minefelter og at det var minefelter mellom Rotsund og Ravelseidet. De valgte derfor ikke å gå i land på Spåkenes.

Nordreisa

Etter å ha forlatt Olderdalen hvor de hadde truffet «huleboeren» Henry Rismo og familie, dro kommisjonen mot Havnnes og Rotsundet. Rismo hadde holdt til i gammer sammen med flere familier, i alt i 6 gammer, men de hadde måttet gå ned og gi seg til kjenne for tyskerne. Den 9.5 hadde tyskerne gitt beskjed om kapitulasjonen. Rismo hadde tatt vare på 4 kreaturer som han hadde kommet

Ramponert hus i Birtavarre. Bildet viser Peder E. Pedersens hus, slik det så ut da familien kom tilbake etter evakueringa. Huset er bygd i 1941 eller 42. Det blei restaurert etter krigen og er fortsatt i bruk.

over i Rotsundelv. Kommisjonen oppdaget ytterligere 7 kyr som var etterlatt i Rotsundelv og som beitet mot Rotsund: «Vi foretok landgang, men så ingen av bygdens folk der. Kyrne var i bra hold.»

Kommisjonen hadde forøvrig erfart at telefonlinjen fra Olderdalen til Nordreisa hadde vært i orden. En løytnant Brekke på vaktbåten R/S «Thomas Fearnley» opplyste at han hadde vært i kontakt med tyskerne i Sørkjosen i Nordreisa. Løytnant Brekke brakte forøvrig kommisjonen trygt gjennom minefeltene. Uten han ville deres reiserute ha ført dem «like inn i ett av disse felter.»

I Sørkjosen tok kommisjonen kontakt med en tysk Feldwebel som kunne gi opplysninger om at riksveien Olderdalen — Sørkjøs var sikker. De hadde kjørt strekningen og den tyske bataljonen som skulle ta opp miner i Nordreisa, hadde kommet fram, uten ulykker. Men han advarte mot å gå utenom veibanen på grunn av minefaren. Feldwebelen kunne ellers opplyse om at han så sent som den 7. mai hadde vært oppover dalen, til Sappen, i bil. «Alle broer var farbare, og veien var ikke underminert. Om forholdene i dalen på det tidspunkt forklarte han: Ovenfor Sappen var det meste ødelagt ... Men fra Sappen og ned til sjøen stod det meste av bebyggelsen — såvel våningser som uthusbygninger.» Han hadde imidlertid kun sett bebyggelsen fra

veien så han kunne ikke si noe om innvendige ødeleggelser. Feldwebelen hadde forlatt Sørkjosen den 9/5 og da hadde det kun vært en tropp av O.T. tilbake. «Han kunde ikke si om disse folk hadde stellet til noget «djævelskap», men det vilde i tilfelle være imot de givne ordrer.»

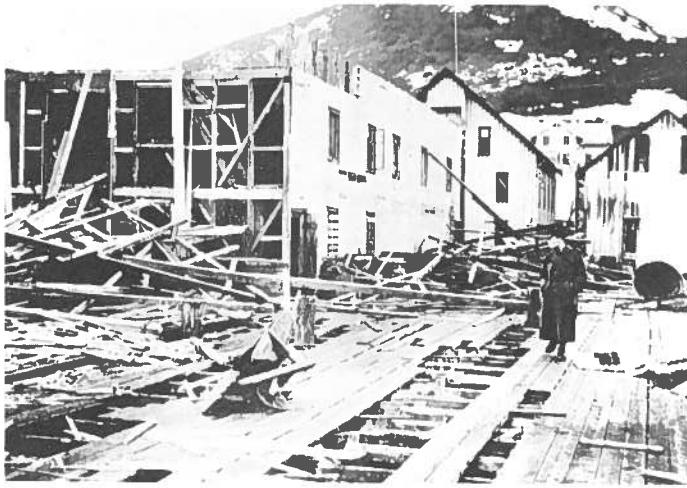
På grunn av minefaren og en advarsel fra Oberstleutnant Veit som skulle være ansvarlig for mineopp-ryddingen, unnlot kommisjonen å dra videre oppover dalen fra Sørkjosen. Nordreisa ble derfor kun befart fra sjøen. I Storneshavn var alt brent, mens det sto igjen 2 hus på Stornes. I Ytre Storvik sto det igjen et fjøs, mens alt var borte i Indre Storvik. Ute ved Nordkjøs sto 3 våningshus og noen mindre hus, mens all bebyggelse var borte på Flatvoll og Nordkjøsbøtn.

«Storslett: Lensmannen undersøkte med kikkert fra sjøen og mente å kunne se at Kirken, kommunelokalet, doktorgården og en hel del andre hus står.»

I Bakkeby står «tilsynelatende alle hus», mens utover på vestsiden, utenfor Albrikt Olsens hus er alle våningshus brent.

Skjervøy

Den 19. mai sendte Falck et telegram til fylkesmann i Tromsø, der det het: «Skjervøy byr på gode muligheter for snarlig tilbakeflytting stop. Her ligger endel amunisjon og spreng-

Renøbrygga etter ødeleggelsene våren 1945.

Huleboere på Skorpa fotografert av Reidar Sollie i mai 1945. Vi vil gjerne vite mer om personene på bildet.

stoff rundt omkring ute og inne og det er derfor ønskelig at militærtropp foretar innsamling av dette så befolkningen snarest kan komme hit for å forberede tilbakeflyttingen.»

Sammen med lensmann Hofsøy hadde de da gjort en omfattende befarings og ellers fått hjelp av både Kåre Renø, Ivar Evensen og brødrene Solvang som hadde fått «innreisetilattelse for å undersøke forholdene».

Hvert hus blir nevnt med eierens navn og status beskrevet, hva som er ødelagt, hva som er knust, fjernet etc. Slik gir rapporten en detaljert oversikt som kan oppsummeres slik:

Gårder (våningshus) i Skjervøy, før og etter ødeleggelsen:

	Antall før:	Antall nu:
Haukøy krets	7	7
Meiland	16	4
Oksfjord	93	5
Straumfjord	48	3
Maur Sund	36	2
Rotsundelv	29	22
Rotsunddalen	23	22
Rotsund	44	40
Vest Uløy	22	4
Uløybukta	23	0
Vorterøy	19	0
Kågen	11	0
Arnøyhamn	38	2
Akkarvik	47	0
Aarviksand	44	0
Lauksletta	36	0
Nikkeby	33	0
Taskeby	17	2
Skjervøy	82	71

Tilsammen: 666 184
Skolehus 14 4

Tilsammen: 680 188

I alt er 492 gårder med våningshus og uthus, stabbur og naust brendt, mens der står igjen 188. De aller fleste av disse, minst 180 er mere og mindre ramponert, med knuste vinduer, i stor utstrekning er hele vindusfagene borte, gulvene totalt ødelagt mange steder, tak og vegger ramponert, ovner og komfyrer fjernet. Mange steder er uthusene, såsom fjøs og naust revet og materialene fjernet.»

Kvænangen

Befaringen av Kvænangen foregikk den 19. og 20. mai. Fra Jøkelfjord og utover Kvængshalvøya var det fritt for landminer, mens det ellers i herredet var «så spekket med miner at der foreløpig ikke kan være tale om å gå iland for besiktigelser.» Sollie og Falck kom i kontakt med herredsaagronom Berntsen og en rekke huleboere. På grunnlag av opplysninger fra disse og ved egne iakttagelser satte de opp følgende oversikt over gjenværende *bebyggelse*:

«I Olderfjord står to små fjøs. På Rødøy står igjen et våningshus tilh. brødrene Pettersen. Gården «Rødberg» mellom Burfjord og Badder, tilhørende Rudolf Gustavsen, står igjen. Djupanvik: Her er to oppsittere og

alle deres hus står. Vi var i land og noterte:

Haakon Blæss: Vinduene hele. Komfyren var borte, men en etasjeovn i stuen står igjen. Kjellerluken åpen og en del av gulvet skåret bort. Ole Engen: Alle vinduer i behold. I våningshuset var ingen ovner. Begge bruk ansees for å være beboelige.

Vi så 6 sauer oppe i berget. Høiladene med høi i stod åpne, så dyrene lider ingen nød. Der var en sjark med motor i, og tilsynelatende var såvel båt som motor i orden.

Prestla ved Valan: Våningshus tilhørende Aslak Aslaksen er antent, men ilden er sluknet. Huset er ikke større skadet.

Gerbikdalen: Skogvesenets hytte står igjen.

Berntsen har nevnt at Vilhelm Lindebergs hus på Bankenes skulde stå igjen. Ved vår befarings var dette hus borte.

Utenom de her nevnte hus er såvidt vi har kunnet konstatere, absolutt all bebyggelse i Kvenangen herred avsvidd eller fjernet. Ødeleggelsen må således betegnes som total.»

I sin oppsummering har de imidlertid fått med seg at Kirken på Skorpa ikke var brent. Resten av Kvængens bebyggelse var «vistnok tilintetgjort.» Til slutt i sin rapport fra Kvænangen skriver de:

«Der er igjen i Kvenangen herred 40 huleboere som for den vesentligste dels vedk. ihvertfall må tvangs-evakueres før høsten kommer. Desuten er der 5 mennesker i Frakkfjord i Finnmark som man også må ta seg av.» De er imidlertid klar over at det

kan bli vanskelig å få folk til å forlate sine huler: «Fa*en i heitaste helvete sko evakuere» svarte en av huleboerne som fikk litt av skipsprovianten og litt tobakk «da heller ikke de var avvent ennu.»

Regulert heimflytting?

Etter at kommisjonen hadde befart hele Nord-Troms og innhentet opplysninger fra folk som hadde fått tillatelse til å vende hjem for å skaffe seg oversikt, kunne det settes opp en oversikt over skadene.

	total- skade
Kvænangen	100 %
Nordreisa	65 %
Skjervøy	80 %
Kåfjord	75 %
Lyngen	50 %
Storfjord	50 %

Kommisjonen anbefalte at folk kunne flytte tilbake til Storfjord og Lyngen. Avisa «Nordlys» kunne i et toppoppslag den 25. mai fortelle: «FLYTTING TIL STORFJORD OG LYGGEN». Det var etablert ei heimflyttingsnemnd som nå skulle gi reisetillatelse etter vurdering. Tilbakeflyttinga kunne skje etter den 30. mai. I første rekke var det snakk om voksne folk, fiskere og småbrukere. Tilbakeflyttinga skulle først og fremst skje til de områder som ikke var totalrasserte. Grunnet forsynings-situasjonen og mangel på olje og bensin skulle tilbakeflyttinga skje på egen hånd.

Den 8. juli kunne «Nordlys» fortelle at «NÅ ER DET KÅFJORD-FOLKETS TUR». Tilbakeflyttinga til Nordreisa og Skjervøy ble også kunngjort etter nærmere regler. Bare de som fikk tillatelse til å vende hjem, fikk dra. Herredskasserer Guttorm Friis ledet heimflyttingskontoret på Skjervøy og opptrådte på vegne av fylkesmannen i Troms. Det var kun de som hørte til på Skjervøy kirkested, Haukøy, Molvik og Rot-sund distrikter som fikk tillatelse til å reise:

«Vi vil gjøre oppmerksom på at de fleste hus er i en nokså dårlig

forfatning slik at det er å anbefale at de voksne mannfolk med nødvendig kvinnehjelp først reiser hjem og får husene foreløbig istandsatt og ren-gjort før de tar barn og den øvrige familie hjemover.

Reisetillatelsen blir kontrollert av de norske militære vakter. Personer uten reisetillatelse blir sendt tilbake.»

Folk ble oppfordret til å følge med i radio og aviser for kunngjøringer om tilbakereise, minefare, forsynings-situasjonen og nærmere redegjørelser for når andre distrikter skulle få reise hjem.

Handelsbestyrer Bersvendsen hadde fullmakt til å kunngjøre heimflyttinga til Nordreisa. Det kunne skje etter 13. juni da kontoret ville ta sete i Sørkjosen. Folk skulle melde seg for ordfører eller lensmann i det herredet eller byen hvor de hadde oppholdstillatelse. Heimflyttingskontoret ville så bestemme hvem som skulle få hjemreise.

Folk fikk beskjed om å ta med seg mat for 14 dager da forsynings-sentralen ikke var kommet i drift.

Alle skulle ha innreisetillatelse og når de kom hjem skulle de melde seg for Heimflyttingskontoret for registrering. Folk skulle så sette opp en liste i 3 eksemplarer over alt løsøre de måtte finne på hjemlassen. Ei liste skulle settes opp for eget løsøre og ei liste for fremmentd løsøre: «Ha respekt for andres eiendom.»

Disse reglene kunne nok virke bra på papiret, men de ble ganske snart satt ut av funksjon. Full-lastede skøyter med folk tok på tur nordover uten å spørre noen. Folk var vant til å klare seg sjøl. De skaffet seg sedpotet, mel, kanskje ei ku eller et par sauer og for nordover under trusselen om å bli sendt tilbake. Det var ikke bare å vende ei slik full-lasta skøyte sørover igjen. Landet var jo igjen fritt etter fem års krig. Til og med til Kvænangen tok folk til å vende tilbake. I «Nordlys» for 14. juni kunne Richarda Hansen fra Kvænangen fortelle at «Lengselen tilbake til heimbygda er sterk. Vi vil tilbake for å ta fatt.» Det var ikke stort folk forlangte. I første omgang klarte de seg med et lite innsmett laget av tilfeldige materialer, rester etter delvis brente hus, litt bølgeblikk, noen brakkelemmer, materialer fra snøskjermer og annet som var for hånden. Det gjaldt å komme tilbake å få tatt vare på jorda og dessuten

komme seg på sjøen slik at en fikk kokfisk. Til det trengte man småbåter. Dessuten trengte man ku slik at man fikk melk.

I løpet av sommeren og høsten er folket tilbake i branntomtene enten myndighetene ville det eller ikke. De hadde ikke latt seg stanse. Men de hadde kommet mot myndighetenes vilje.

Gjenreisningsadministrasjonens planer

Da brannhøsten 1944 var et faktum og rapporter om ødeleggelsene strømmet inn til Londonregjeringa, begynte man øyeblikkelig å planlegge hva som skulle skje på kort og lang sikt. Man ønsket ikke at befolkningen skulle flytte tilbake før det var skapt et bostedsgrunnlag for den. Brakker og provisorier skulle bare huse de voksne, arbeidsføre menn og kvinner som skulle påbegynne arbeidet med gjenreisninga. Det var ikke regnet med at mange skulle vende tilbake.

Disse synspunktene ble også hevdet av statsråd Hans Gabrielsen som var blitt utnevnt til konsultativ statsråd i Gerhardsens samlingsregjering. I Stortinget den 28. juni kunne han opplyse at bare de arbeidsstyrker som var nødvendig for gjenreisninga skulle få vende tilbake. Finnmarkskontoret skulle så avgjøre når det etter hvert var mulig for andre å vende tilbake. Han var imidlertid under sterkt press fra folk som ville hjem, spesielt fra finnmarkinger som var i Oslo. Hans nestkommanderende, Harald Hofseth, mente dessuten at folk burde få flytte tilbake og myndighetene hadde plikt til å hjelpe dem. Den 4. juli kunne Hofseth fortelle til «Nordlys» at nå var de fleste som hadde skøyter vendt hjem. Hofseth var i Tromsø i anledning arbeidet med å finne kontor plass til Finnmarkskontoret. De lokalene man hadde hatt på det gamle museet, ga ikke nok plass. Kontoret måtte etter hvert finne sin plass i Harstad. Bare Forsyningskontoret lå i Tromsø.

Møtet på Skjervøy den 20. august 1945

Etter hvert som Finnmarkskontoret kom i funksjon ble hele gjenreisningsområdet delt i distrikter. Nord-

Troms utgjorde Distrikt I. I alt var det 7 distrikter, mens det var 32 byggekontorer. Ett i hver kommune, i noen to. Distriktskontorene ble etter hvert bygget ut med en distriktsingeniør som leder, distriktsarkitekt og distriktsagronom samt en rekke andre fagfolk og kontorfolk. Denne organiseringen kom først i gang utpå høsten 1945. Skjervøy ble imidlertid kontorsted for distrikt I, foruten at det var byggekontorer i hver kommune.

Arkitekt Kirsten Sand skulle komme til å bli distriktsarkitekt, men først dro hun nordover av idealistiske grunner for å gjøre en boligundersøkelse. Hun reiste i Nord-Troms og Alta fra 6. august og fram til 15. oktober. Hun ble da vitne til under hvilke forhold folk levde og hvordan de hadde det:

«Forholdene paa Uløy, Rotsund og i Kvæningen overveldet meg slik at jeg syntes jeg ikke kunne plage folk med aa snakke om neste aars orntlige hus naar de naa bare gikk aa ventet paa materialer for aa faa tak over hodet. De bodde i telt, i aapne skur og helt under aapen himmel.»

«Men alle ville bli over vinteren koste hva det koste ville. De syntes at myndighetene maatte ha glemt dem og ikke visste hvor ille det var. De visste jo heller ikke hvor ille myndighetene hadde det. — Stemningen var saa bitter at jeg syntes det maatte være riktig at høyeste hold ble varslet om det. Jeg skrev derfor etter at de inntrengende hadde bedt meg om det, til statsraad Gabrielsen.»

Dette brevet ble levert til statsråd Gabrielsen personlig da han var på Skjervøy den 20. august sammen med Hofseth og fylkesmann Skotner. Her møtte de ordførere, formenn og medlemmer av både hjemflyttingsnemnd og byggenemnder i Kvæningen og Skjervøy.

De 80 kvænavsværingene som hadde undertegnet brevet, krevde at de måtte få hjelp. Fikk de ikke det og de måtte evakuere en gang til, «da er det fare for at mange mister motet og søker seg arbeid på andre kanter av landet som blir bedre behandlet og Kvenangen blir kanskje liggende folketom.»

Folk krevde at de måtte få brakker

Tyskernes forsøk på å bygge vintervei over Kvæangsfjellet endte slik. Brannhøsten 1944 gikk den 4 km lange tretunnelen opp i flammer. Slik så det ut i mai 1945.

slik at de kunne få satt seg opp provisoriske hus, men Gabrielsen og Hofseth kunne ikke love noe sikkert. De visste ikke når det ville komme brakker:

«Det har vært sagt i radioen at 1000 brakker er frigitt. For oss er dette ukjent, det har hittil ikke lyktes oss aa faa frigitt noe større antal.»

Utsiktene var med andre ord små. Behovet for Skjervøy var i følge ordfører Dyrekorn 130 større brakker og uthusbrakker. Til da hadde man fått 40 som var så små og dårlige at de var dårlige enneskeboliger. Til Kvæningen trengte en 140 brakker hver på 200 m². Det hadde kommet 20 brakker.

Først langt utpå høsten kom det brakker nordover i så stort antall at folk fikk seg tak over hodet. I alt kom det 2000 brakker til Finnmark og Nord-Troms i 1945. Året etter skjedde det en eksplosjon i brakkebyggingen, i det det kom nærmere 15000 brakker, mot opprinnelig planlagt 2000. Myndighetene hadde måttet gi opp sin strenge reguleringslinje og sørge for at befolkningen fikk seg provisoriske hus stikk i strid med det som hadde vært meningen.

Finnmarkskontoret — en offentlig skyteskive

Den voldsomme brakkebygginga førte til en voldsom kritikk fra den konservative pressen og opposisjonen i Stortinget. Dette var sløsing med offentlig midler.

Men også andre kritiserte Finnmarkskontoret. Kontoret som opprinnelig skulle koordinere en planlagt og vel gjennomtenkt og regulert gjenoppbygging måtte improvisere fra dag til dag. Samtidig hadde kontoret fått svært stor makt. De skulle bestemme hvordan det skulle gjenreises, hvordan husene og fjøsene skulle se ut. Folk følte seg umyndiggjort. Kritikken økte. Spørsmål om finansiering, krigsskadeerstatning, husbank. Alt var nytt. Folk hadde vært vant til å klare seg sjøl. Nå skulle både arkitekter, agronomer og ingeniører inn i bildet.

Kristen Friis var distriktsingeniør. I «Nordlys» for 19. oktober 1946 blir han intervjuet av journalisten og forfatteren Lise Lindbæk: «Hva slags land er dette Nord-Troms?» «Jeg er blitt glad i jenta» kunne han fortelle og mente Nord-Troms. Men det var ikke alltid at dette var gjensidig. I følge distriktsingeniøren var det 61 måter å skrive ordet distriktsingeniør på. Når det imidlertid het «drit-sjitsingeniør er Friis imidlertid tilbøyelig til å anta at det har skjedd med hensikt.

Mange av gjenreisene kom sørfra og hadde ikke lokale forutsetninger for å forstå hva som rørte seg hos folk som på denne dramatiske måte skulle tilpasses til en helt ny tid. Ikke alle var like forståelsesfull som Friis. Diplomatiske uttrykk var heller ikke alltid en del av dagligtalen i Nord-Troms. Således kom det et meget krasst brev til et byggekantor i distriktet:

«for det første:

Du treng ikke gjøre merksamt til meg at jeg skal kome i berøring med husbanken, for jeg vet hvad jeg gjør.

For det annet. Vil jeg ikke være statens slave. Finnmarkskontor skal betale til meg. Resten av min krigsskade. Så snart fanen kan håppe. Og give resten opi faen bygge eller ikke, for jeg er ingen sukkertøigutt som det går an å låke for vi er blitt låka nok før. Og de kan kome hva dagen som helst, og ta denne sjiit helvedes kåken for jeg vil ikke noen gauking av Finnmarkskontor.

Bare funksjonæran ikke bruker min krigsskade til sigaret peng. Betal ut det som hører til meg, og resten skal holde snuten deres. Aldri helved jeg går med på at betale 2700 for det kåken.»

Slike brev kunne resultere i bot, men de er et sterkt uttrykk for den fortvilelse mange folk følte. Kulturkollisjonen mellom lokalbefolkningens manglende evne til å uttrykke seg skriftlig og gjenreiserens manglende lokalkunnskap førte til at slike brev ble «morsomme brev til opplesning». Men under det komiske ligger det også en tragedie. Folk følte i mange tilfeller at de ikke nådde fram med sine synspunkter. Det var selvfølgelig en bitter erfaring. Og myndighetene var ikke alltid like flinke til å informere om hva de ønsket å gjøre. I mange tilfelle innebar gjenreisninga også et fullstendig brudd med gammel sedvane, skikk og tradisjoner. I Manndalen i Kåfjord resulterte det i en konflikt som fikk et svært dramatisk forløp.

Manndalssaken 1947

I tråd med gjenreisningsmyndighetenes planer om en omstrukturering av Finnmark og Nord-Troms ønsket man å forlange utskifting av eiendommer som lå slik til at «teigblending» hindret en rasjonell utnyttelse av jordeiendommene. I Manndalen hadde derfor myndighetene bestemt seg for å foreta en utskifting mellom eiendommene. I følge den Lov om utskifting som var blitt vedtatt i forbindelse med gjenreisninga, hadde Staten anledning til å forlange utskifting.

For Manndalen hadde en tenkt seg at de mange små teigene skulle skiftes ut mellom eierne, og folk

skulle tildeles nye eiendommer lengere oppover i dalen. Bare de som drev fiske skulle bo nede ved Løkvoll og Samuelsberg. En landmåler var underveis til dalen for å måle opp eiendommene:

«Alt på Lyngseidet fekk eg ein liten forsmak på kva som skulle hende meg i Manndalen. Eg var innom butikken i sentrum og kjøpte eit oversiktskart av den slagen som bensinstasjonane den gongen selde som reklame for eit par kroner stykket. Handelskaren forlanga kr. 14,00 og eg klaga høglydt over prisen, men kartet måtte eg ha, betala og gjekk. Då eg vel var komen ombord i båten kom ein myndig kar og på ein sers arg måte spurde om det var eg som hadde klaga på prisen på kartet, og at det fekk eg ta tilbake på raude rappen. Dette nekta eg blankt. Karen såg då ut til å laga seg til å gå til åtak på meg. Eg inntok då automatisk den bein og kroppstilling som vi hadde lært på boksekurset til Otto Von Porat på Norges Landbrukshøgskule. Porat var olympisk mester og ein av verdens beste boksarar. Det var sjefen i Departementet Olav Juvkam, som av eiga røynsle ute mellom bøndene hadde lært at det på den tid var svært nyttig i påkomande tilfelle å kunne mest mogeleg av «The noble art of selfdefence» for ein jordskifte kandidat. Då karen frå butikken såg at eg ikkje var redd han med mine 98 kilo og 1,94 i høgde, bruka han stygg munn og la rova mellom beina og luska i land. Eg fekk straks frå dei andre passasjerane høyra at det var sjølvaste Neskongen

og at det var uhøyrte å protestera mot han. Han kunne la handelsreisande venta i opptil to veker i båtane sine før han let dei koma inn på kontoret sitt. Dette for å visa kor mektig han var og kva makt han hadde.

Då eg kom til Manndalen fekk eg med meg to greide karar. Den eine var ein sers oppvakt og flink kar, og var med meg heile tida. Han var litt av ein tusenkunstnar og visste å stoppa små blødingar. Han stoppa naseblodet mitt fleire gonger ved å mudra noko uskjønleg, og sette fingern bort på nosa. Blodet stoppa momentant, men han måtte ha fødselsår og dato først. Han ville ikke læra det bort, då misste han den gåva sjølv sa han.

Vi målte eitpar dagar og fram mot middagsleite kom ein flokk på langt over 100 stykke hujande og skrikande oppover mot oss. Dei som var med meg sa at no var det best å passa seg. Nokre kvinne og menn gjekk først, med noko som likna på eit herrop samtidig som dei svinga med stokkar stein, staurar, sigdar og lange knivar, nokre hadde til og med møkkagrep. Det kom også ein hest og slede med ein divan på. Den stoppa tett innmed meg. Då vart eg redd for alvor og såg etter ei opning i folkemassen til å ta meg vekk på. Det vart forlanga at eg skulle slutta å måle og dra vekk frå bygda. Dei hadde jaga både lensmann og fut før sa dei. I vrimmelen såg eg at det gjekk hart ut over medhjelparane mine så eg hoppa opp på ein stein og freista tala folket til rettes, og fortelja dei konsekvensane dette kunne få.

Møbler som ble sendt sørfra til utdeling for befolkningen sommeren 1946. De ble lesset av i Gargo hvor utdelingen foregikk. Før det hele ble skikkelig organisert, hendte det at ting forsvant. Dette resulterte bl.a. i en vise som ble fremført i en revy 1946/47. Senere ble det oppretta en komité som sto for utdelinga og Mathilde Kaasens far i Burfjorddalen var en aktiv person i dette arbeidet.

Dei ville ikkje høyra og svinga faretrugande med sameknivane sine, snakka om å drepa, at det skulle flyta blod o.s.v.

Eg fann det best å pakka saman instrumenta. Dei vart lagde på divanen og bak meg peika fortsatt knivar og staurar i ryggen på vegen ned mot sjøen og Samuelsberg. Der låg det ein båt og venta på meg, skøyta skulle frakta meg til Lyngseidet, og der fekk eg ei dugeleg rekning som eg måtte betala.

På Lyngseidet fann eg det besst å ringa Fylkesmannen og fortelja kva som hadde hendt, samtidig som eg foreslo at han sendte væpna soldatar eller væpna politi. Dette var han enig i og bad meg slå meg til nokre dagar til han hadde fått ordna dette.

3-4 dagar etter ringa min sjef Jordskiftedomar Grundvold opp og sa at eg fekk væpna politieksskorte. Lensmannsdrengen frå Lyngseidet var og med, han bar pistolen sin i jakkelomma. Dei andre hadde sine pistolar i beltet omtrent som på ein Wild West film. Vi fekk tilvist losji i ei nedlagt tyskerbrakke, noko betre fanst ikkje og vi låg samla på ein sal, og politiet hadde ordre om å ha pistolane klar under hodeputa medan dei sov. Likeeins fekk vi ikkje gå utom døra utan å vera fleire i lag.

Arbeidet kom i gang att og ein politipatrulje for rundt i bygda og tok opp forklaringar. Dei mest aggressive vart arresterte og ført til fengselet i Tromsø. Etter nokre dagar vart vi lova arbeidsfred og politiet kunne reise, men ville koma tilbake på det minste teikn til uro. No visa det seg at fylkesmannen hadde gjort ein grov bommert. Min sjef kom på besøk med nye direktiver som viste at det skulle bare målast der grunn-eigaren var villig til det. Og det var ikkje mange. Underforstått meinte nok fylkesmannen at vi skulle lura oss til å måla dei andre og, men då hadde han forreknna seg dugeleg på folket i Manndalen, dei passa på som smedar så vi ikkje fekk koma inn på eigedomen deira. Etter ei tid var eg ferdig med kartet for dei som var for kartlegging og reiste tilbake til kontoret i Tromsø. Kartet vart sjølv sagt ufullstendig og gav ikkje det biletet det skulle. No hadde både politikanane og fylkesadministrasjonen blitt årge for alvor, og Mandalittane vart nekta utbetalingar frå «Brente staders regulering». Det var noko som svei i Manndalen.

Slik opplevde landmåleren situasjonen i Manndalen. Siden han representerte Styresmaktene og mandalingene hadde kommet med trusler, resulterte hendelsen i at de som hadde stått i spissen for aksjonen ble bragt for Retten og dømt til fengselsstraff og bot.

For mandalingen som sammen med resten av folket i Nord-Troms og Finnmark hadde opplevd tvangs-evakueringa, ble dette nye og påtvungne en provokasjon mot den kultur de hadde stått for. Tyskerne hadde brent ned bygda. Nå skulle det komme fremmedfolk sørfra og begynne å skalte og valte med eiendommene deres uten at de fikk vite hva som skulle skje. De hadde ingen annen måte å reagere på. Men den forståelsen var det få eller ingen som hadde den gang.

Fra petromaks til elektrisitet

Etterhvert kom samfunnene mer og mer tilbake til sitt normale gjenge. Gjenreisninga kom likevel til å innebære noe nytt.

Før krigen hadde ikke samfunnene i Nord-Troms hatt elektrisk strøm og lys. Etterkrigstida ble innledningen til en ny tid. Elektrisiteten overtok for petromaksen. Det syntes på mange måter å være ei lysere framtid. Det var ei optimistisk tid med utbygging innenfor fiskeriene. Skjervøy tettsted ble utpekt til «sentralhavn» med Fi No-Tro-anlegg. Allerede i august 1945 ble stedet omtalt som den nye byen i Nord-Troms. Folk ble oppfordret til å flytte til «den nye byen». En utbygging av Sikkajok skulle sikre driften av kjøle- og fryserianlegget på stedet. Finnmarks-kontoret var engasjert til å planlegge og føre fram kraftledninger til Skjervøy. Nils Jakobsen som var medlem av Skog- og vassdragskomiteen uttalte at det var «naturlig at

man i samsvar med denne gjenreisninga tilrettelegger grunnlaget for landsdelens økonomiske utvikling.» Det var tettstedene og sentraene som ville være framtidens bosteder. Her ville man bygge framtidens «samleskole» som statsråd Gabrielsen uttrykte det på Troms Fylkesting høsten 1945.

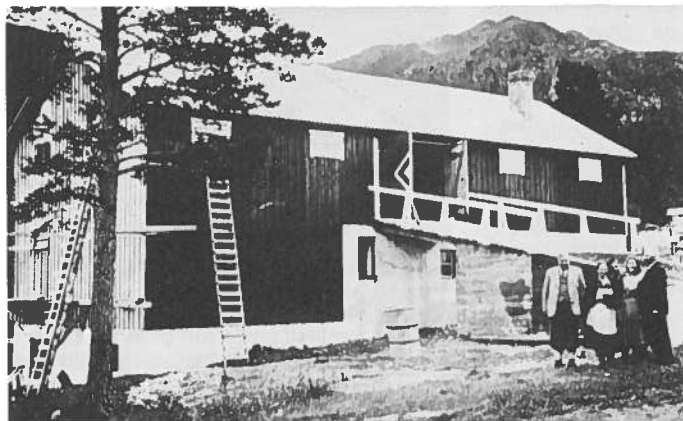
Noen flyttet, men mange ville tilbake til hjemplassene. Kirsten Sand beskriver det slik i sin betraktning:

«Og alle ville hjem. Her vil jeg bli til min døyan dag, svarte de Krigskadetrygden som ville prøve å flytte dem fra ytterste øy til tettere bygder. Det var ute i havgapet, uten veg og ofte uten kontakt med andre i tre uker når vinterstormen satte inn.

Fem år etter krevet de stønad for flytting fra utvær. Lett var det ikke.»

Også i Nord-Troms ble gjenreisninga et møte mellom ønsket om en ny økonomisk politikk og praktiske realiteter. Befolkninga fikk det som de ville i den første tida; provisoriske hus og brakker ble et svar på deres krav om myndighetenes medvirkning og hjelp. Men da den første gjenreisningstida og brakkebygginga var over, var den nye tid på full fart inn i Nord-Troms samfunnene. Mange steder skulle etterhvert de store gjenreisningsfjøsene bli stående tomme. Etter hvert de aller fleste hus og fjøs på de små plassene. Tilflyttinga skulle komme til tettstedene som var tiltenkt rollen som oppsamlingssted, men mange for enda lenger når de brøt opp.

Enda er utflyttinga fra området Nord-Troms et problem. Man har ikke maktet å erstatte det gamle samfunnets arbeidsplasser med nye. Det er den utfordring vi står ovenfor når vi skal bringe Nord-Troms samfunnet inn i framtida.

Gjenreisningsfjøsen med låve og kjørebru er ferdig. Kjenner noen igjen dette bildet?